चातुर्वेदसंस्कृतप्रचार-ग्रन्थमाला-००४

भारतीय-वैभव-ज्ञानमाला

* प्रकाशनम् *

卐 चातुर्वेद-संस्कृतप्रचार-संस्थानम् 卐

काशी, (उ०प्र०)

संशोधितं, परिवर्द्धितं च द्वितीयं संस्करणमिदम्
संस्कृताऽनुरागिणां पुरस्तात् प्रस्तूयते ।

संस्कृत तो कठिन है ? कैसे पढ़ें ? क्यों पढ़ें ? इससे क्या लाभ ? इस परीक्षा में भाग कैसे लें? पुरस्कार कैसे जीतें ? आदि विचारों भावनाओं के समाधान हेतु संस्थानम् की सदस्यता एवं इसे आद्योपान्त अवश्य पढ़ें। सधन्यवादः

संपादकः

* **प्रकाशनम्**
चातुर्वेद-संस्कृतप्रचार-संस्थानम्

* **सम्पादकः**
चन्द्रकान्त शुक्लः
9450181972

* **सम्पर्कसंकेतः**
मञ्जू त्रिशक्तिभवनम्
सी0के0 66/22 बेनियाबागः, वाराणसी
(उत्तर प्रदेशः)

* **मुद्रणम्**
सूर्या ऑफसेट्स
30 विवेकानन्द नगरम् , वाराणसी (उ0प्र0)

परीक्षाशुल्कम् + आवेदन शुल्कम् + पुस्तकशुल्कम् = रू0 20/-

* निवेदन *

भारतीय एवं विदेशी भाषाओं में भारतीय शिक्षा, संस्कृति तथा संस्कार को आलोकित करने वाली अनेक रचनायें हैं। जिनसे भारतीय ज्ञान-विज्ञान का बोध किया जा सकता है। परन्तु सम्पूर्ण तथ्यों का एकत्र सारात्मक ज्ञानार्थ रचनाओं का अभाव देखते हुये 'चातुर्वेद संस्कृतप्रचार संस्थानम् द्वारा '**भारतीय वैभव ज्ञानमाला**' नाम से दो भागों में सामान्यज्ञान का प्रकाशन किया गया है। जिसका प्रथम भाग आप के कर कमलों में शोभायमान हो रहा है।

यद्यपि भारतीय वैभव असीम है, विशाल है जिसका चन्द्रपृष्ठों में प्रस्तुति दुरूह एवं असम्भव सा है। तथापि संस्थानम् ने प्रस्तुत पुस्तक के दो भागों द्वारा संस्कृत भाषा के सरल एवं सरस प्रवाह के साथ ही भारतीय गौरव, विश्वगुरुता, संस्कृति, सभ्यता, संस्कार, वैदुष्य, तप, योग, सामाजिकता आदि लोक अभिरुचिपरक वैभव को ज्ञानमाला के रूप में ज्ञान कराने का एक प्रयास मात्र है।

'**भारतीय वैभव ज्ञानमाला**' को मयूखद्वय में प्रकाशन का मुख्य प्रयोजन प्रतिवर्ष आयोजित होने वाली प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षाओं भातीय वैभव ज्ञानपरीक्षा और प्रश्नमञ्चस्पर्धा-हेतु आवश्यक सामग्री का प्रस्तुतीकरण है। जो कक्षा 5 से 12 तक के छात्र छात्राओं हेतु निर्धारित है। विभिन्न स्तरों में विविध केन्द्रों पर आयोजित होने वाली ये प्रतियोगितायें अपने आप में आत्मगौरव का, भारतीयता का गर्वप्रदान कराने वाली हैं।

अतः शिक्षण संस्थानों, अभिभावकों से विनम्र निवेदन है कि 'सुसंस्कृत समाज समुन्नत राष्ट्र' की परिकल्पना के साकारक घटकरूप छात्र छात्राओं को प्रेरित कर अध्ययन कराकर, सम्मिलित कराकर आंदोलन के सहयोगी बनें।

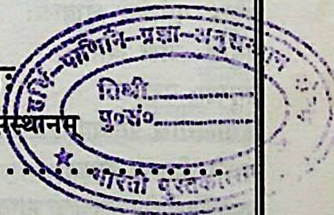
भारतीय वैभव ज्ञानमाला को इस कलेवर में देख संस्थानम् के सहकोषाध्यक्ष ***श्री सुरेन्द्र पाण्डेय जी*** के अनुज वैदिक ***श्री जितेन्द्र कुमार पाण्डेय (शास्त्री) जी*** महाराष्ट्र का आभार व्यक्त करता हूँ जिनके सहयोग से प्रतीक्षित पुस्तक का प्रकाशन हो सका है।

अन्त में सुधिजन से आशा करता हूँ कि जिनके आर्शीवाद , सुझाव , मार्ग निर्देशन आदि से पुस्तक एवं आन्दोलनात्मक संकल्प को पूर्ण कलेवर दिलाने में सहयोग प्राप्त होंगे।

निवेदकः / संपादकः

चन्द्रकान्त शुक्लः

महासचिवः, चातुर्वेद-संस्कृतप्रचार-संस्थानम्

सम्पर्क सूत्रम्

मञ्जूत्रिशक्तिभवनम्

सी0 के0 66/22 बेनियाबागः वाराणसी 221010

सचलभाषः - 9336907844, 9450181972 (उत्तर प्रदेशः)

वन्दे भारतमातरम्

उत्तरं यत् समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम् ।
वर्षं तद् भारतं नाम भारती यत्र सन्ततिः॥

अन्यनामानि - भारतवर्षम् , आर्यावर्तः, भरतखण्डः, हिन्दुस्थानम् आदि।
भारतस्य राजधानी - नव देहली
क्षेत्रफलम् - 32,87263 वर्ग कि0मी0
जनसंख्या 2001 अनुसारम् - 1,02,87,37,436
भारस्य राष्ट्रीयभाषाः - हिन्दी,
भारतस्य सांस्कृतिकी/मातृभाषा - संस्कृतम्
संविधानेन स्वीकृताः भाषाः - 22 (द्वाविशंतिः) हिन्दी, संस्कृतं, असमिया, बंग्ला, गुजराती, कन्नड़, कश्मीरी, मलयालम, मराठीं, उड़िया, पंजाबी, तमिल, तेलगू , उर्दू, सिन्धी, नेपाली, मणिपुरी, कांकणी, मैथिली, डोगरी, बोडो तथा संथाली।

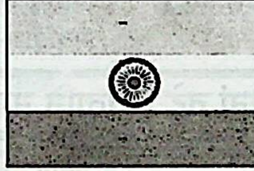
विशालभारतस्य राज्यानि राजधान्यश्च - 28 अष्टविंशतिः -*अरूणांचलम्* - ईटानगरम्, *असमः*- दिसपुरम्, *आन्ध्रप्रदेशः*- हैदराबादः, *उत्तरप्रदेशः*- लखनऊ *उत्तरांचलम्* - देहरादूनम्, *उड़ीसा*- भुवनेश्वरम् , *कर्णाटकः* - बेगलूरु, *केरलः* - तिरूअन्नतपुरम्, *गुजरातः*- गान्धीनगरम्, *गोवा* - पणजी, *छत्तीसगढ़* - रायपुरम्, *झारखण्डः* - राँची, *जम्मू कश्मीर*, श्रीनगर/जम्मू *तमिलनाडु* - चेन्नई, *त्रिपुरा* - अगरतल्ला, *नागालैण्डः* - कोहिमा, *पंजाबः* - चण्डीगढ़- *पं0 बंगालः* - कलकत्ता, *बिहारः* - पटनाः, *मध्यप्रदेशः* -भोपालः *महाराष्ट्रम्* - मुम्बई *मेघालयः* - शिलांङ्गः *राजस्थानाम्* - जयपुरम् , *सिक्किमः* - गंगटोकः, *हरियाणा* - चण्डीगढ़ः, *हिमाचलम्*- शिमला।। *मणिपुरम्* - इम्फाल, *मिजोरम* - ऐंजल

केन्द्रशासित-राज्यानि-7 (सप्त)- अण्डमान निकोबार द्वीपसमूहः पोर्टब्लेयरः, चण्डीगढ़, दादरा नागर हवेली-सिलीवासा दमणदीवः- दमण, दिल्ली-दिल्ली, पाण्डिचेरी-पाडिचेरी, लक्षद्वीपः-कबस्ती।।

प्रमुख भौगोलिक क्षेत्राणि	-	7 (सप्त)
प्रमुख-पर्वतीय श्रृंखलाः	-	7 (सप्त)
प्रमुख- जल स्त्रोताः	-	3 (त्रयः)
प्रमुखाः नद्यः	-	16 (षोडश)
हिमालयीय राज्यानि	-	10 दश
भारते द्वीपानां संख्याः	-	247
सम्पूर्णविश्वे क्षेत्रफलदृष्ट्या भारतस्य स्थानम्	-	7 सप्तमम्
भारतस्य 28 राज्येषु विशेषाधिकार-प्राप्तानि राज्यानि	-	11
चाय-उत्पादने, दुग्धोत्पादने विश्वे भारतस्य स्थानम्	-	प्रथमम्
केन्द्रीय-वित्तकोषः (बैंक)	-	भारतीय रिजर्व बैंक
क्षेत्रफल-दृष्ट्या प्रथमं राज्यम्	-	राजस्थानम्

क्षेत्रफल-दृष्ट्या लघु राज्यम्	-	गोवा
ज़नसंख्या-दृष्ट्या, प्रथमम्-अन्तिमं राज्यम्	-	उत्तरप्रदेशः, सिक्किमः

भारतस्य राष्ट्रीय-प्रतीकानि

भारतस्य राष्ट्रीयः ध्वजः	-	"तिरंगा"
क. कपिस वर्णः		शक्ति प्रतीकः
ख. श्वेत वर्णः		शान्ति प्रतीकः
ग. हरित वर्णः		समृद्धि प्रतीकः
च. नील-वर्णात्मके चक्रे	-	24 अरयः (तीलियाँ)
ध्वजस्य परिमाणम् लम्बा0 चौ0	-	3:2 है।
राष्ट्रीय ध्वजस्य स्वीकृतिः	-	22 जुलाई 1947
संविधान द्वारा प्रस्तुतिः		14 अगस्त 1947
भारतस्य राज-चिन्हम्		सिंहस्तम्भः
सिंह-स्तम्भे		उपरि-चत्वारः सिंहाः, एकः गजः चक्रम्, वृषभः, अश्वः
राज-चिह्ने लिखितम् सूत्रम्	-	सत्यमेव जयते (मुण्डकोपनिषद्)
राष्ट्रीयं पञ्चाङ्गम्	-	(कैलेण्डर) दिनदर्शिका
राष्ट्रीयं पच्चाङ्गम् आधारितम् अस्ति	-	शक् सम्वत्
भारतीय् संविधानेन कार्यालयीय उद्देश्यपूर्तये स्वीकृतम्	-	22 मार्च 1957
एक वर्षे दिनानि भवन्ति	-	सामान्यतया 365
राष्ट्रीयं गानम् - जनगणमन अधिनायक जय हे	-	गुरुदेव रवीन्द्रनाथ टैगोरः
राष्ट्रीय गान कालः	-	52 पलम् (सेकेण्ड)
राष्ट्रीय-गानस्य स्वीकृतिः	-	24 जनवरी 1950
राष्ट्रीयं गीतम् - वन्दे मातरम्	-	बंकिम चन्द्र चटर्जी (आनन्दमठः)
राष्ट्रीयः पशुः	-	व्याघ्रः पीतवर्णः
राष्ट्रीयः वृक्षः	-	अशोकः
राष्ट्रीयः पक्षी	-	मयूरः
राष्ट्रीयं फलम्	-	आम्रम्
राष्ट्रीयं पुष्पम्	-	कमलम्
राष्ट्रीयं वाक्यं	-	सत्यमेव जयते

भारतीयनगराणां, राज्यानां प्रचलित-उपनामानि

पच्चनद्याः भूमिः - पंजाब राज्यम्
भारतस्य प्रवेशद्वारम् - मुम्बई
झीलानां नगरम् - श्रीनगरम्
समुद्रपुत्रः- लक्षद्वीपः
भारतस्य स्विट्जरलैण्डः- कश्मीरः
मन्दिर-घट्टानां नगरम्- वाराणसी

पर्वतानां राज्ञी - मसूरी
पाटल-नगरम्, (गुलाबीशहर) - जयपुरम्
राजस्थानस्य गौरवं - चित्तौड़गढ़
भारतस्य हृदयम् - दिल्ली,
सप्तटापूनां नगरम्- मुम्बई

भारतस्य पेरिसम् - जयपुरम्
राजस्थानस्य हृदयम् - अजमेरः
त्योहाराणां नगरम् - मदुरै
भारतस्य उद्यानम् - बेंगलूरु.
सर्वविद्या-राजधानी - काशी

नदीनां तटे स्थितानि नगराणि

दिल्ली, आगरा - यमुना नदी,
कलकत्ता - हुगली,
जबलपुरं-नर्मदा (अमरकंटक)
उज्जैनः- क्षिप्रा
अयोध्या-सरयू (घाघरा)
बद्रीनाथः - अलकनन्दा नदी,

प्रयागः - गंगा,यमुना,सरस्वती, (संगमः)
हरिद्वारं, वाराणसी,कर्णपुरम्,पटना-गंगा
नासिकः - गोदावरी
श्रीनगरं - झेलम,
लखनऊ- गोमती
गुवाहटी- ब्रह्मपुत्र, मथुरा- यमुना

प्रथमम्

एकः देवः (एको देवः केशवो वा शिवो वा)
एकः सूर्यः, एकः चन्द्रः, एकः पुरुषः, एका प्रकृतिः, एकः आत्मा।
पाणिनीय-व्याकरणस्य प्रथमं सूत्रम् - वृद्धिरादैच्
ईश्वरस्य प्रथमः अवतारः - मत्स्यावतारः
स्वतन्त्रभारतस्य प्रथमः राष्ट्रपतिः - डा० राजेन्द्र प्रसादः
स्वतन्त्रभारतस्य प्रथमः प्रधानमंत्री - पं० जवाहरलाल नेहरू
प्रथमः उपप्रधानमंत्री - सरदार वल्लभभाई पटेलः
प्रथम-उपप्रधानमंत्री महिला - श्रीमाती इन्दिरा गान्धिः
प्रथम-भारतीय अन्तरिक्षयात्री (महिला) - कल्पना चावला
प्रथमः भारतीय नोबेल-पुरस्कारप्राप्तकर्त्ता - रवीन्द्रनाथ टैगोरः
भारतस्य प्रथमः उपराष्ट्रपतिः - डाँ० सर्वपल्ली राधाकृष्णन्
स्वतन्त्र-भारतस्य प्रथमः गर्वनर जनरलः - चक्रवर्ती राजगोपालचारि
प्रथमः भारतीय अन्तरिक्ष यात्री (पुरुषः) - स्क्वाडन लीडर राकेशशर्मा
प्रथम राज्यपालः (महिला) - सरोजिनी नायडू (उ० प्र०)
प्रथम मुख्यमंत्री (महिला) - सुचेता कृपलानी (उ० प्र०)
प्रथम आई.पी.एस. (महिला) - किरणवेदी (मैग्शेषे पुरस्कृता)
प्रथमः वेदः - ऋग्वेदः
भारतस्य प्रथम उपग्रहः - आर्यभट्टः
मानव-जातेः प्रथमः धर्मः - सनातन-धर्मः
भारतस्य सर्वोत्तमः/प्रथमः पुरस्कारः - भारतरत्नम्

प्रथमः भारतरत्न प्राप्तकर्त्ता - डा0 सर्वपल्ली राधाकृष्णन्
धरायाः प्रथमः पुरुषः, प्रथमा स्त्री च - मनुः, सप्तरूपा
भगवान्-बुद्धस्य प्रथमं उपदेश-स्थलम् - सारनाथः , वाराणसी (उ0प्र0)
भारतस्य प्रथमं चलचित्रम् (मूक) - राजा हरिश्चन्द्रः (1913) निर्माता दादा साहब फाल्के
भारतस्य प्रथमं चलचित्रम् (सवाक) - आलम-आरा (1913), ए0 एम0 ईरानी
विश्वमंचे प्रथमः हिन्दी भाषणकर्त्ता - श्री अटल बिहारी वाजपेयी
पातञ्जल योग- सूत्रस्य प्रथमं सूत्रम् - अथ योगानुशासनम्
वेदान्त दर्शनस्य प्रथमं सूत्रम् - अथातो ब्रह्म जिज्ञासा

द्वितीयम्

द्वे आयने - उत्तरायणं, दक्षिणायनम् च
द्वौ पक्षौ - कृष्णपक्षः, शुक्ल (सित) पक्षः च।
मानव शरीरे द्वे नेत्रे, द्वौ कर्णौ, द्वै पक्ष्मणी, द्वौ भ्रूः द्वे नासिके, द्वौ हस्तौ, द्वौ पादौ।
महाकवि-कालिदासस्य महाकाव्यद्वयम् - रघुवंशमहाकाव्यम, कुमारसम्भवम् च।
द्विविधं शौचम् (पवित्रीकरणम्) - बाह्यम् , आभ्यन्तरम् च।
द्विधा मुक्तिः - जीवनमुक्तिः , विदेहमुक्तिः च ।
पाणिनीय-व्याकरणस्य द्वितीयं सूत्रम् - "अदेङ् गुणः"
ईश्वरस्य द्वितीयः अवतारः - कूर्मावतारः
स्वतन्त्रभारतस्य द्वितीयः राष्ट्रपतिः - डा0सर्वपल्ली राधाकृष्णन्
भारत-देशस्य द्वितीयः उपराष्ट्रपतिः - डा0 जाकिर हुसैनः
भारत-देशस्य द्वितीयः प्रधानमन्त्री - गुलजारीलाल नन्दा (कार्यवाहकः)
भारत-देशस्य द्वितीयः उपप्रधानमंत्री - मोरारजी देसाई
द्वितीयः वेदः - यजुर्वेदः

तृतीयम्

संस्कृतव्याकरणानुसारम्, त्रयः पुरुषाः (THREE PERSONS) -

प्रथमपुरुषः,	मध्यमपुरुषः	उत्तमपुरुषः
FIRST PERSON	SECOND PERSON	THIRD PERSON

त्रयः कालाः- (TENSE)

भूतकालः	वर्तमानकालः	भविष्यकालः
PAST TENSE	PRESENT TENSE	FUTURE TENSE

त्रीणि वचनानि (NUMBERS)

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
SINGULAR NUMBER	-------	PLURAL NUMBER

त्रीणि लिङ्गानि (GENDERS)

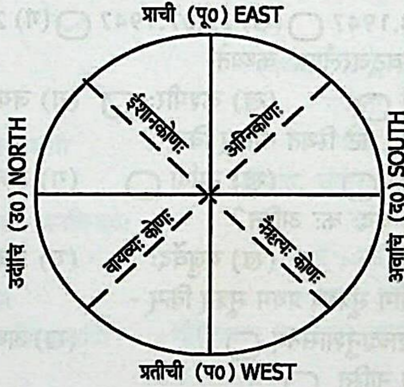
पुलिङ्गम्	स्त्रीलिङ्गम्	नपुंसक लिङ्गम्
MASCULING GENDER	FEMNING GENDER	NEUTER GENDER

शतकत्रयम्- श्रृंगारशतकम् , वैराग्यशतकम् , नीतिशतकम् । (लेखकः-भर्तृहरिः)
कालिदासस्य त्रीणिनाटकानिः - अभिज्ञानशाकुन्तलम्, विक्रमोर्वशीयम्, मालविकाग्निमित्रम्।
प्राचीन-भारते तिस्त्रः लिपयः - ब्राह्मी, खरोष्ठी तथा सिन्धुः।
तिस्त्रः अवस्थाः - जाग्रदवस्था, स्वप्नावस्था, तथा सुषुप्तियवस्था च।
त्रीणि नास्तिक-दर्शनानि - चार्वाकदर्शनम्, जैनदर्शनम्, बौद्धदर्शनम्।
त्रय-देवाः (त्रिमूर्तिः) - ब्रह्मा , विष्णुः , महेशः।
तिस्त्रः शक्तयः (त्रिशक्तिः) - महाकाली , महालक्ष्मी , महासरस्वती ।
त्रयः गुणाः - सत्वगुणः , रजोगुणः , तमोगुणः।
त्रयः स्वराः (वेदे) - उदात्तः , अनुदात्तः , स्वरितः।
त्रिवेणी (त्रिपथगा) - गंगा , यमुना , सरस्वती। (संगमः , प्रयागः)
प्रस्थानत्रयम् - ब्रह्मसूत्रम् , गीता, उपनिषद् ।
बृहत्रयी - शिशुपालवधम् , किरातार्जुनीयम् , नैषधम् ।
लघुत्रयी - रघुवंशमहाकाव्यम् , कुमारसंम्भवम् , मेघदूतम् ।
व्याकरणस्य त्रयः मुनयः - पाणिनिः (सूत्रकारः),कात्यायनः (वार्तिककारः),पतंजलिः भाष्यकारः)
त्रिस्त्रो धनगतयः - दानम् , भोगः, नाशः ।
पिटकत्रयम् - सूत्रपिटकम् , विनयपिटकम् , अभिधर्मपिटकम् ।
त्रिविधाः जीवाः - उत्तमाः, मध्यमाः, अधमाः ।
शक्तित्रयम् - ज्ञानम् , इच्छा, क्रिया।
त्रिविधि भूमिः - उन्नतप्रदेशः , निम्नप्रदेशः, समप्रदेशः ।
भुवनत्रयम् - सुरंभुवनम् , नरभुवनम् , नागभुवनम् ।
ऋणत्रयम् - पितृऋणम् , ऋषिऋणम् , देवऋणम् ।
कालत्रयम् / त्रिसन्ध्यम् - प्रातः , मध्याह्नः ,सायम् ।
राजादशरथस्य तिस्त्रः पत्न्यः - कौशल्या, कैकेयी, सुमित्रा।
त्रयः तापाः - दैहिकम् , दैविकम् , भौतिकम् ।
प्राणायामस्य (प्रकारत्रयम्) - पूरकः, कुम्भकः, रेचकः।
त्रिविधम् आचमनम् - ॐ केशवायनमः, ॐ नारायणाय नमः, ॐ माधवाय नमः।
भारतीयशसनस्य त्रीणि अङ्गानि - व्यवस्थापिका , कार्यपालिका , न्यायपालिका
तृतीयः राष्ट्रपतिः - डा० जाकिर हुसैनः
तृतीयः प्रधानमंत्री - लालबहादुर शास्त्री,
तृतीयः उपप्रधानमंत्री - जगजीवन रामः

चर्तुथम्

चत्वारः आश्रमाः (विभागाः) -ब्रह्मचर्यम,गार्हस्थ्यम् (गृहस्थः), वानप्रस्थः, संन्यासः।
चत्वारो वर्णाः - ब्राह्मणः , क्षत्रियः , वैश्यः , शुद्रः।
चत्वारो वेदाः - ऋग्वेदः , यजुर्वेदः , सामवेदः , अथर्ववेदः।

चत्वारो उपवेदाः - आयुर्वेदः, धनुर्वेदः, गन्धर्ववेदः, सर्पवेदः ।
चत्वारो वेदभागाः - संहिता, ब्राह्मणम् , आरण्यकम् , उपनिषद् ।
चत्वारो पुरुषार्थाः - धर्मः , अर्थः , कामः , मोक्षः।
चत्वारो धामाः - 1. *बद्रीनाथः*-उत्तराञ्चलम् 2. *जगन्नाथपुरी*-उड़ीसा 3. *रामेश्वरम्* -तमिलनाडु 4. *द्वारका* - गुजरात।
चत्वारि कुम्भस्थलानि - *प्रयागः* (उ०प्र०) *नासिकः* -महाराष्ट्रम् *हरिद्वारम्* - उत्तराञ्चलम् *उज्जैन* - मध्यप्रदेशः।
चतस्त्रः दिशः - प्राची, प्रतीचि, उदीचि , अवाचि।
चत्वारो कोणाः - अग्निकोणः , ईशानकोणः , वायव्यः , नैऋत्यः।

ब्रह्माणः चत्वारो मानसपुत्राः - सनकः , सनन्दनः , सनातनः , सनत्कुमारः।
चत्वारि प्रमाणानि (न्याय-दर्शने) - प्रत्यक्षम् , अनुमानम् , उपमानम् , शब्दप्रमाणम्।
श्री शंकराचार्यद्वारा स्थापिताः चत्वारः मठाः, पीठाः - *पूर्वदिशि* गोवर्धनमठः-पुरी, उत्कलः (उड़ीसा)। *पश्चिमे* - शारदामठः, द्वारका, सौराष्ट्रम् (गुजरात) *उत्तरदिशि*-ज्योतिर्मठः, बद्रीनाथः- उत्तरांचलम् । *दक्षिणदिशि* - श्रृंगेरीमठः, श्रृंगेरी, कर्णाटकम् ।
नीति चतुष्टयम् - सामः, दामः, दण्डः, भेदः च ।
सेना चतुष्टयम् - रथः, गजः, अश्वकः, पदातिः ।
चतस्त्रो वयोऽवस्थाः - बाल्यम् , कौमारम् , यौवनम् , वार्धक्यम् ।
चतस्त्रो गतयः - देवगतिः, मनुष्यगतिः, तिर्यग्गतिः, नारकगतिः ।
राजा दशरथस्य चत्वारो पुत्राः - रामः, लक्ष्मणः, भरतः, शत्रुघ्नः।
चत्वारि युगानि - सतयुगम् , त्रेतायुगम् , द्वापरयुगम् , कलियुगम् ।
विनम्रशीलस्य चत्वारि वर्धन्ते - आयुः, विद्याः , यशः ,बलम् ।
चतुर्थः राष्ट्रपतिः - वराहगिरी वेंकेटगिरी
चतुर्थः प्रधानमंत्री - गुलजारीलालनंदा (कार्यवाहक)
चतुर्थः उपप्रधानमंत्री - चौधरी चरणसिंहः

पठितांशानां बुद्धिपरीक्षणम्

1. 'आर्यावर्तः' इति कस्य देशस्य नाम आसीत् ?
   (क) नेपालः (ख) भारतः (ग) पाकिस्थानम्
2. "गंगटोकः" राजधानी अस्ति कस्य राज्यस्य?
   (क) मेघालयः (ख) मणिपुरम् (ग) सिक्किमः
3. भारते प्रमुखाः नद्याः कति सन्ति ?
   (क) षोडश (ख) सप्तदश (ग) अष्टादश
4. भारतीय संविधानद्वारा "तिरंगायाः" स्वीकृतिः-
   (क) 15.08.1947 (ख) 22.07.1947 (ग) 26.01.1950
5. भारतस्य 'स्विट्जरलैण्ड' कथ्यते-
   (क) मन्सूरी (ख) कश्मीरः (ग) जयपुरम्
6. "क्षिप्रा' नद्याः तटे स्थितं नगरम् किम् ?
   (क) नासिकः (ख) नर्मदा (ग) उज्जैनः
7. वेदेषु प्रथमः वेदः कः अस्ति?
   (क) ऋग्वेदः (ख) यजुर्वेदः (ग) देववेदः
8. पातञ्जल योग सूत्रस्य प्रथम सूत्रम् किम् -
   (क) अथ शब्दानुशासनम् (ख) अथ योगानुशासनम्
   (ग) किमपि नास्ति
9. मानव-शरीरे द्वयं न भवति एकमेव अस्ति-
   (क) नेत्रम् (ख) नासिका (ग) जिह्वा
10. संस्कृतव्याकरणे वचनानि भवन्ति-
    (क) त्रीणि (3) (ख) द्वे (2) (ग) चत्वारि (4)
11. ब्राह्मी, खरोष्ठी तथा सिन्धुः किम् अस्ति ?
    (क) लिपिः (ख) संस्कृतिः (ग) पुस्तकम्
12. प्राचीनकाले युद्धे सामान्यतया कतिविधाः सेनाः भवन्तिस्म-
    (क) चतुर्विधाः (ख) सप्तविधाः (ग) पंचविधाः
13. 'पूर्वदिशि' श्री शंकराचार्य द्वारा स्थापितः मठः-
    (क) शारदामठः (ख) श्रृंगेरीमठः (ग) गोवर्धनमठः

अवलोकयन्तु , चिन्तयन्तु , स्वस्य स्थितिं परीक्षन्तु

11 उत्तराणि शुद्धानि -प्रथम पुरस्कारः-1100-00, प्रमाणपत्रम् , पदकम् च।
09 उत्तराणि शुद्धानि- द्वितीय पुरस्कारः-0800-00, प्रमाणपत्रम, पदकम् च।
06 उत्तराणि शुद्धानि- तृतीय पुरस्कारः-0500-00 प्रमाणपत्रम् , पदकम् च।
05 उत्तराणि शुद्धानि-सान्त्वना पुरस्कारः--...........प्रमाणपत्रम् , पदकम् च।

अहो ! का स्थितिः भवतां?

पञ्चमम्

पञ्चामृतम्	- दुग्धम् , दधि ,घृतम् , मधु , शर्करा ।
पञ्चाङ्गम्	- तिथिः , दिनम् , नक्षत्रं, करणं, योगः।
पञ्चमहाव्रतम्	- अहिंसा, सत्यम् , अस्तेयः , ब्रह्मचर्यम्, अपरिग्रहः।
पञ्चभूतानि	- पृथिवी, जलम्, तेजः , वायुः, आकाशम् ।
पञ्चसरोवराः	- बिन्दुः, नारायणः, मानसरोवरः पुष्करः पम्पा।
पञ्च गव्यम्	- दुग्धम् , दधि , घृतम् , गोमयम् , गोमूत्रम् ।
पञ्चपल्लवाः	- न्यग्रोधः (वट) उदुम्बरः (गूलर) अश्वत्थः (पीपल) आम्रम् , प्लक्षः (पाकड़)।
पञ्चरत्नानि	- स्वर्णम् , हीरा, मुक्ता, पद्मरागः, नीलमः च।
पञ्च देवाः	- गणेशः, सूर्यः, दुर्गाः, शिवः, विष्णुः।
पञ्चोपचार-पूजनसामग्री	- गन्धः, पुष्पं, धूपः, दीपः, नैवेद्यम् ।
पञ्चनियमाः	- पवित्रता, संतोषः, तपः, स्वाधायः धर्मे विश्वासः।
भारतीय-संस्कृतेः पञ्च-मानविन्दवः	- गणेशः, गंगा, गौः, गीता, गायत्री।
पञ्च-ज्ञानेन्द्रियाणि	- नेत्रम् , नासिका , कर्णः , जिह्वा, त्वक् ।
पञ्च-कर्मेन्द्रियाणि	- वाक्, हस्तः, पादः, पायू तथा उपस्थ।
हिमालयस्य पञ्च-शिखराणि	- गौरीशंकरः (एवरेस्ट), कंचनजंघा, धौलागिरिः नंदादेवी, अन्नापूर्णा च।
पञ्च-पाण्डवाः	- युधिष्ठरः, भीमः, अर्जुनः, नकुलः, सहदेवः।
पञ्चमः-राष्ट्रपतिः	- न्यायमूर्तिः मुहम्मद हिदायतुल्लाहः (कार्यवाहकः)
पञ्चमः प्रधानमंत्री-	- श्रीमती इंदिरा गांधि।
उपप्रधानमंत्री	- वाई बी. चौह्वाणः।
कामदेवस्य पञ्च बाणाः	- अरविन्दम् , अशोकः , चूतं, नवमल्लिका, नीलोत्पलम्।
पञ्च यज्ञाः	- देवयज्ञः, पितृयज्ञः, भूतयज्ञः, मनुष्ययज्ञः, ब्रह्मयज्ञः।
पञ्च कन्याः	- अहल्या, द्रौपदी, सीता, तारा, मन्दोदरी ।
पञ्चकोषाः	- अन्नमयः, प्राणमयः, मनोमयः, विज्ञानमयः, आनन्दमयः।
पञ्चतन्मात्राः	- गन्धः, रसः, रूपम् , स्पर्शः , शब्दः ।

षष्ठः

वेदस्य षड् अङ्गानि	- शिक्षा, कल्पः, ज्यौतिषं, निरुक्तम् , छन्दः ,व्याकरणम्।
व्याकरणे षट् कारकाणि	- कर्त्ता, कर्म, करणं, सम्प्रदानम्, अपादानम् , अधिकरणम्।
षड् ऋतवः	- शिशिरः, बसंतः, ग्रीष्मः, वर्षा, शरदः, हेमन्तः।
षड् दोषाः	- निन्द्रा, तन्द्रा, भयं, क्रोधः, आलस्यम्, दार्घसूत्रता।
षड् शत्रवः	- कामः, क्रोधः, मदः, लोभः, मोहः, मत्सरः।

नवरसाः (साहित्यशास्त्रे) - शृंगारः, वीरः, करुणः, अद्भुतः, हास्यम् ,भयानकः, वीभत्सः, रौद्रः, शान्तः।

नवद्रव्याणि (न्यायदर्शने) - पृथिवी, जलम्, अग्निः, वायुः, आकाशः, कालः, दिक्, आत्मा, मनः च।

नवमः राष्ट्रपतिः - नीलम संजीव रेड्डी।

नवमः प्रधानमंत्री - राजीवगान्धिः।

यज्ञोपवीतस्य (जनेऊ) नवगुणाः - शमः, दमः, तपः, शौचः, क्षमा, सरलता, ज्ञानम्, आस्तिकता च।

नवधाभक्तिः - श्रवणं, कीर्तनं, स्मरणं, सेवा, पूजा, वन्दना, दासता, मित्रता, आत्मनिवेदनं।

नव रत्नानि - युक्ता, माणिक्यम् , वैदूर्यम् , गोमेदः, वज्रः, विद्रुमः, पद्मरागः, मारकतं, नीलम् ।

विक्रमादित्यस्य नव सभारत्नानि - धन्वन्तरिः , क्षपणकः, अमरसिंहः, शंकुः, बेतालभट्टः, घटकर्परः, कालिदासः, वराहमिहिरः, वररुचिः ।

दशमम्

भगवतः दश अवताराः - मत्स्यः, कूर्मः, वराहः, नृसिंहः, वामनः, परशुरामः, रामः, कृष्णः, बुद्धः, कल्किः।

धर्मस्य दश लक्षणानि - धृतिः, क्षमाः, दमः, स्तेयं, शौचः, इन्द्रियनिग्रहः, धीः, विद्या, सत्यम् , अक्रोधी।

दशविध वक्तृत्व कलाः - परिभावितं, सत्यं, मधुरं , सार्थकं, परिस्फुटं, परिमितं, मनोहरं, विचित्रं, प्रसन्नं, भावानुगतम् ।

दश कामावस्थाः - अभिलाषा, चिन्ता, स्मृतिः, गुणकीर्तनम् , उद्वेगः, प्रलापः, उन्मादः, व्याधिः, जड़ता, मरणम् ।

व्याकरणे दश गणाः - भ्वादिः, अदादिः, जुहोत्यादिः, दिवादिः, स्वादिः, तुदादिः, रुधादिः , तनादिः, क्रयादिः, चुरादिः ।

प्रमुखाः दश उपनिषदः - ईशावास्योपनिषद् , केनोपनिषद् , कठोपनिषद्, प्रश्नोपनिषद्, मुण्डकः, माण्डूक्यः, ऐतरेयः, तैत्तिरीयः, छान्दोग्यः, बृहदाण्यकोप-निषद् च।

दश दिशः - पूर्वः, पश्चिमः, उत्तरः, दक्षिणः, अग्निकोणः, ईशानःकोणः, वायण्यकोणः, नैऋत्यकोणः, आकाशः, पृथिवी।

दश दिग्पालाः - इन्द्रः, अग्निः, यमः, नितिः, वरुणः, वायुः, कुबेरः, ईशानः, ब्रह्मा, अनन्तः।

दशमः राष्ट्रपतिः - ज्ञानी जैलसिंहः

दशमः प्रधानमंत्री - श्री विश्वनाथ प्रताप सिंहः।

पठितांशानां बुद्धिपरीक्षणम्

1. स्वर्णम् , हीरा, मुक्ता, पद्मरागः, नीलमः इत्येतेषां संज्ञा का?
   (क) पञ्चरत्नम् ○ (ख) पञ्चधातुः ○ (ग) पञ्च आश्चार्यम् ○
2. पञ्च पाण्डवेषु नास्ति-
   (क) नकुलः ○ (ख) कर्णः ○ (ग) सहदेवः ○
3. नित्यकर्माणि कति सन्ति-
   (क) पञ्च ○ (ख) षड् ○ (ग) सप्त ○
4. सप्तपुरीषु 'काञ्ची' कस्मिन् राज्ये अस्ति-
   (क) तमिलनाडुः (ख) गुजरातः (ग) महाराष्ट्रम्
5. अष्टधातुषु मध्ये नास्ति-
   (क) हीरा ○ (ख) अयस् ○ (ग) पारदम् ○
6. "मनुस्मृतिः" अनुसारम् कतिविधः विवाहः भवति-
   (क) सप्तविधः ○ (ख) अष्टविधः ○ (ग) एकविधः ○
7. संस्कृतभाषायां स्वर वर्णाः कति सन्ति-
   (क) सप्त ○ (ख) अष्ट ○ (ग) नव ○
8. साष्टांग नमस्कारे कस्य अङ्गस्य प्रयोगः न भवति-
   (क) उदरम् ○ (ख) पाणिः ○ (ग) शिरः ○
9. अष्टमः राष्ट्रपतिः (कार्यवाहकः) कः -
   (क) फखरूद्दीन अली अहमदः ○ (ख) बी0 डी0 जत्ती ○
   (ग) नीलम संजीव रेड्डी ○
10. भारतीय भौगोलिक क्षेत्रानुसारम् मुख्य पर्वताः कति सन्ति?
   (क) पञ्च ○ (ख) षड् ○ (ग) सप्त ○
11. व्याकरणे धातूनां गणाः कति सन्ति?
   (क) दश ○ (ख) एकादश ○ (ग) द्वादश ○
12. अष्टादश पुराणेषु नास्ति, किं पुराणम ।
   (क) लिङ्गपुराणम् ○ (ख) बह्म पुराणम् ○ (ग) वायुपुराणम् ○
13. उपपुराणानां संख्या कति?
   (क) विंशतिः (20) ○ (ख) नवदश (19) ○ (ग) अष्टादश (18) ○

अवलोकयन्तु , चिन्तयन्तु , स्वस्य स्थितिं परीक्षन्तु

11 उत्तराणि शुद्धानि -प्रथम पुरस्कारः-1100-00, प्रमाणपत्रम् , पदकम् च।
09 उत्तराणि शुद्धानि- द्वितीय पुरस्कारः-0800-00, प्रमाणपत्रम, पदकम् च।
06 उत्तराणि शुद्धानि- तृतीय पुरस्कारः-0500-00 प्रमाणपत्रम् , पदकम् च।
05 उत्तराणि शुद्धानि-सान्त्वना पुरस्कारः--...........प्रमाणपत्रम् , पदकम् च।

अहो ! का स्थितिः भवतां?

महाभारत-युद्धे अक्षौहिणी सेना: - अष्टादश- 18
महाभारतस्य युद्धम् अभवत् - अष्टदश दिनानि
अष्टादशः प्रधानमंत्री - डाँ० मनमोहन सिंहः

केचन प्रर्यायवाची

ब्राह्मणः	- अग्रजन्मा, द्विजातिः, भूदेवः, भूसूरः, महीदेवः, महीसुरः, विप्रः।
राजा	- भूपतिः, नरपतिः, भूभृत्, महीपतिः, नृपः, नरेन्द्रः।
नेत्रम्	- चक्षुः, अक्षि, नयनम्, दृग्, लोचनं, विलोचनम् ।
जलम्	- पयः, वारिः, तोयम् , अम्बु, नीरम्, सलिलः, उदकम् ।
आकाशः	- नभः, अन्तरिक्षः, अम्बरः, अनन्तः, गगनः, व्योम।
पृथिवी	- भूः, मही, वसुधा, रत्नगर्भा, भूमिः, धरा, धरणी, वसुन्धरा।
अग्निः	- अनलः, पावकः,ज्वाला,धनञ्जयः कृशानुः,वैश्वानरः,हुताशनः।
कमलम्	- अम्भोजः, अरविन्दः, जलजः, पंकजः, पद्मं ,राजीवः, सरोंजः।
गंगा	- जाह्नवी, त्रिपथगा, देवनदी, भागीरथी, मन्दाकिनी, विष्णुपदी,
गृहम	- आलयः, कुटी, धाम, निकेतनः, निलयम् , सदनं, गेहः।

केचन विशिष्टाः ग्रन्थाः, तेषां रचनाकाराश्च

रघुवंशमहाकाव्यम् , अभिज्ञानशाकुन्तलं, मेघदूतम्	- महाकविः कालिदासः
मध्य/लघुसिद्धान्त कौमुदी	- वरदराजाचार्यः
महिम्नस्तोत्रम्	-पुष्पदन्ताचार्यः
ताण्डवस्तोत्रम्	- रावणः
दुर्गा सप्तशती	-मुनिमार्कण्डेयः
रामायणम् (आदिकाव्यम्)	- आदिकविः महर्षिः बाल्मीकिः
व्याकरण-अष्टाध्यायी	- महर्षिः पाणिनिः
व्याकरण-महाभाष्यम् , योगसूत्रम्	- शेषावतारः पतञ्जलिः
कादम्बरी	- बाणभट्टः
पञ्चतन्त्रम्	- पं० विष्णुशर्मा
हितोपदेशः	- नारायण पण्डितः
महाभारतम् , अष्टादश पुराणानि, भगवद्गीता	- मंहर्षिः वेदव्यासः
अर्थशास्त्रम्	- कौटिल्यः
नाट्य-शास्त्रम्	-भरतमुनिः
मृच्छकटिकम्	- शूद्रकः
नीतिशतकम् , वैराग्यशतकम् , श्रृंगारशतकम्	- राजा भर्तृहरिः
सत्यार्थप्रकाशः	- स्वामी दयानन्द सरस्वती

आनन्द मठ (बंगाली) - श्री बंकिमचन्द्र चट्टोपाध्यायः
गीता रहस्यम् - लोकमान्यः बालगंगाधर तिलकः
मधुशाला, निशा निमन्त्रण - डा0 हरिवंशराय बच्चनः
रामचरितमानसः, हनुमानचालिसा, विनयपत्रिका - गोस्वामी तुलसीदासः
चन्द्रकान्ता (सन्ततिः) - देवकीनन्दन खत्री
देवदास - शरद् चन्द्रः
निर्मला, गोदान, गबन, रंगभूमिः, कर्मभूमिः - मुंशी प्रेमचन्द्रः
गीताञ्जलिः, जनगणमन अधिनायक जय हो - रवीन्द्रनाथ टैगोरः
बीजक - कबीरदासः
माई एक्सपेरीमेण्ट विद ट्रुथ - महात्मा गांधिः
डिस्कवरी ऑफ इण्डिया - पं0 जवाहर लाल नेहरू
क्रिकेट इज माई स्टाइल - कपिलदेवः
इण्डिया विन्स फ्रीडम - डा0ए0पी0जे0अब्दुल कलामः
पृथ्वीराज रासो -चन्दरबरदाई
उर्वशी -रामधारी सिंह दिनकरः
कामायनी, आंशू, चन्द्रगुप्त, स्कन्दगुप्त - श्री जयशंकर प्रसादः
साकेत भारतभारती श्री मैथिलीशरण गुप्त

संस्कृत पत्र-पत्रिकाः (प्रकाशन-स्थानम्)

सम्भाषण सन्देशः (मासिकी) - बेंगलूरूतः
संस्कृत चन्दमामा (मासिकी) - चेन्नै
विश्वभाषा (त्रैमासिकी) - वाराणसीः , रामनगरतः
भारतोदयः (मासिकी) - हरिद्वारतः
वाक् (साप्ताहिकं पत्रम्) - देहरादूनतः
अमरवाणी - वाराणसीतः
गाण्डीवम् (साप्ताहिकं पत्रम्) - वाराणसीतः
सुधर्मा (दैनिकम्) - मैसूरतः

संस्काराणां पावन परम्परा

नव वर्षारम्भः -चैत्र-शुक्ल-प्रतिपदा
श्रीराम जयन्ती -चैत्र-शुक्ल-नवमी
श्री शंकराचार्य जयन्ती -बैशाख-शुक्ल-पञ्चमी
गंगा दशहरा -ज्येष्ठ-शुक्ल-दशमी
गुरु पूर्णिमा -आषाढ़-शुक्ल-पूर्णिमा

धर्मानुगो गच्छति जीव एकः (पन्थ-धर्मग्रन्थाश्च)

स्थलम्	धर्मः	धर्मग्रन्थः	प्रणेताः
मंदिरम्	हिन्दू (सनातन)	- श्रीमद्भगवद्गीता	- भगवान श्रीकृष्णः
गुरुद्वारम्	सिख-धर्मः	- श्री गुरुग्रन्थसाहबः	- श्री गुरुनानाकः
बौद्धमंदिर	बौद्ध-धर्मः	- त्रिपिटिकः	- महात्मा बुद्धः
यज्ञशाला	आर्य-समाजः	- सत्यार्थ प्रकाशः	- स्वामी दयानन्द सरस्वती।
मंदिरम्	जैन-धर्मः	- जैनागम (जिनवाणी)	- महावीर स्वामी
मस्जिद्	इस्लामः	- कुराणः	- हजरत मोहम्मद साहबः
चर्च	ईसाई	- बाइबिल	- ईसा (क्राइस्ट)

तस्मै श्री गुरवे नमः (गुरु परम्परा)

राम-लक्ष्मण-भरत-शत्रुघ्नः - कुलगुरुः वसिष्ठः
कृष्णः/ सुदामा - ऋषिः सान्दीपनिः
पाण्डवः/कौरवः - गुरु द्रोणाचार्यः
भीष्मः, कर्णः - परशुरामः
चन्द्रगुप्तः - चाणक्यः
मण्डनमिश्रः - कुमारिलभट्टः
आद्य शंकराचार्यः - गोविन्दभगवत्पादः
गोस्वामी तुलसीदासः - श्री नरहरि दासः
छत्रपति शिवाजी - स्वामी समर्थरामदासचार्य जी
संत सुरदासः - स्वामी बल्लभाचार्यः जी
कबीर दासः - स्वामी रामानन्दाचार्य जी
स्वामी विवेकानन्दः - परमहंस रामकृष्णः
आरुणी उपमन्युः - धौम्य ऋषिः
बाला मरदाना - गुरुनानकः
स्वामी दयानन्द - स्वामी विरजानन्दः

पावन-वंशपरम्परा

सूर्यवंशः - रघुकुलं - (श्रीरामचन्द्रः)
चन्द्रवंशः - सत्यवादी राजा हरिश्चन्द्रः
यदुवंशः - भगवान श्री कृष्णः
रघुवंशः - श्री रामः, रघुः, अजः, दिलीपः
हर्यकवंशः - बिम्बिसारः।
नन्दवंशः - महापद्मनन्दः

मौर्यवंशः - चन्द्रगुप्तमौर्यः
कुषाण-वंशः - कनिष्कः
गुप्तवंशः - चन्द्रगुप्त प्रथमः (स्वर्णयुगम्)।
गुलाम वंशः - कुतुबुद्दीनएबकः
खिलजी वंशः - जलाउद्दीन फिरोज खिलजी।
तुगलकवंशः - गयासुद्दीन तुगलकः
लोदीवंशः - बहलोल लोदी, सिकन्दर लोदी
मुगलवंशः - बाबरः , हुमायूँ, जहाँगीरः, शाहजहाँ, औरंगजेबः।
मराठावंशः - छत्रपति शिवाजी ।

बाल्यावस्थायाः नाम/उपनाम/उपाधिः च

स्वामी विवेकानन्दः -नरेन्द्रः
महर्षिः बाल्मीकिः -रत्नाकरः
गोस्वामी तुलसीदासः -रामबोला
भीष्म पितामहः -देवव्रतः
सरदार भगत सिंहः -भाग्यवान, शहीदे ऑजम
महात्मा बुद्धः -सिद्धार्थः
महात्मा गांधिः -मोहन दासः, बापू , राष्ट्रपिता, महात्मा
लक्ष्मीबाई - मनु, छबीली
डा0 भीमराव अम्बेडकरः -बाबा साहेबः
सरदार बल्लभभाई पटेलः -लौह पुरूषः
बाल गंगाधर तिलकः -लोकमान्यः
रवीन्द्रनाथ टैगोरः -गुरूदेवः
सुभाषचन्द्रबोसः -नेताजी
जवाहरलाल नेहरू -चाचाजी
मदनमोहन मालवीयः -महामना , पण्डितः
लाला लाजपतरायः -पंजाब केशरी
राजा जनकः -बिदेही
सी0एफ0 एण्ड्रूज -दीनबन्धुः
युधिष्ठिरः -धर्मराजः
सरोजनी नायडू -लौहमहिला, भारतकोकिला
हरिश्चन्द्र -सत्यवादी, राजा हरिश्चन्द्र
चाणक्यः -विष्णुगुप्तः
द्रौपद्री -पाचांली , सैरन्ध्री
श्रीरामचन्द्रः - मर्यादा पुरुषोत्तमः

शून्यस्य (0) आविष्कारकः - आचार्य पिंगलः- (छन्दःसूत्रम्)
भारतीय-अंकगणितस्य सर्वप्राचीनः ग्रन्थः - वक्षाली हस्तग्रन्थः
भारतस्य सर्वप्राचीनः गणितज्ञः - आर्यभट्टः
पृथिवी गतिशीला अस्ति, सूर्यः स्थिरः अस्ति, प्रतिपादनकर्त्ता - आर्यभट्टः
गणिते 'अनन्त' इत्यस्य प्रतिपादनकर्त्ता - ब्रह्मगुप्तः
लघुत्तमसमापवर्त्यस्य ज्ञापयिता - महावीराचार्यः
आधुनिके युगे वैदिक-गणितस्य भाष्यकारः - स्वामी भारतीकृष्ण तीर्थजी महाराजः

ग्रन्थकर्त्ता	ग्रन्थनाम
आर्यभट्टः	सिद्धान्तग्रन्थः, पंचसिद्धान्तिका, बृहत्संहिता,जातकग्रन्थः
वाराहमिहिरः	बृहज्जातकम् ।
भास्करः	महाभास्करीयम् , आर्यभट्टीयभाष्यम्, लघुभास्करीयम्
भाष्कराचार्यः	सिद्धान्तशिरोमणिः (लीलावती), करणकुतूहलः, भास्करीयं बीजगणितम्
नारायण-पण्डितः	गणितकौमुदी
कमलाकरः	सिद्धान्ततत्वविवेकः
श्रीपति मिश्रः	सिद्धान्तशेखरः, गणिततिलकम्
आर्यभट्टः (द्वितीयः)	महासिद्धान्तः
सम्राट जगन्नाथः	सम्राटसिद्धान्तः, रेखागणितम्
नृसिंह बापू देवशास्त्री	रेखागणितम् , त्रिकोणमिति, अंकगणितम् , सायनवादः
श्रीधराचार्यः	नवशतिका, त्रिशतिका, पाटीगणितम्
शंकराचार्यः भारतीकृष्णा तीर्थजी	वैदिकगणितम्
रामानुजम्	रामानुजम डायरी
सुधाकर द्विवेदी	दार्घवृत्तलक्षणम्, गोलीय-रेखागणितम् , समीकरणमीमांसा,चलनं-कलनम् ।
नीलकण्ठः	ताजिकनीलकण्ठी
ब्रह्मगुप्तः	ब्रह्मस्फुट-सिद्धान्तः

सामान्यं-विज्ञानम्

पादपस्य (पौधे) कस्मिन् भागे प्रायः परागकणानां निर्माणं भवति ? - पुष्पम्

विटामिन ए (A) दुग्धं, घृतम् , नवनीतम् , गृञ्जनम् (गाजर) हरितशाकाः च। अभावे- रतौंधी- Night Blindness

विटामिन बी (B)अन्नम् , फलम् , शाकम् । अभावे चर्म रोगः , रक्तक्षीणता, शून्यता (ऐंठन)

विटामिन सी (C)निम्बुकम् , आम्लम् , रक्तकम् , (टमाटर) पेरूकम् (अमरूद) अभावे

दन्तरोगः (स्कर्वी)

विटामिन सी (D) दुग्धम् , सौर ऊर्जा, पनीरम् । **अभावे अस्थिरोगः (रिकेट्स), शुष्करोगः**

मानवशरीरे अस्थयः भवति - 206

सामान्यं-भूगोलम्

सूर्यंनिकषा / दूरे स्थितः ग्रहः	- बुधः (Mercury) / यमः (Pluto)
दीर्घ ज्वारभाटा कदा आगच्छति	- पूर्णिमा
सौरमण्डलस्य सर्वाधिकः बृहद्ग्रहः	- बृहस्पतिः (Jupitor)
भारते सर्वाधिकं सिञ्चनसाधनम्	-कुल्याः (नहरे)
भारतीय मौसमविभागस्य बृहदऋतुवेधशाला	-पुणे (महाराष्टम्)
भारतस्य सर्वाधिकम् आयातम् - निर्यातम् भवति	- मुम्बई बंदरगाहः (पोतस्थानकम्)
रात्रिदिनं चं समानं भवतिः च	- 21 मार्च, 23 सितम्बर
पृथिव्याः उपग्रहः	- चन्द्रमा

पर्यावरणम्

अस्माकं भारतीय संस्कृतौ पर्यावरणविषये प्राचीनकालतः एव चेतना अस्ति। तत्र वृक्षाणां वैज्ञानिक दृष्टया तु उपयोगिताः सन्ति एव। परं विभिन्नेषु अवसरेषु विविधाः देवाः अपि पूजिता भवन्तिः।

अश्वत्थ (पीपल)- ब्राह्मणः द्योतकः। प्रतिशनिवासरे अस्य पूजा विहिता अस्ति। एषः वायुमण्डल शुद्धं करोति। एतस्य फलं, दुग्धं त्वक् आदि औषधे प्रयोगः भवति। कटिपीडा शान्ति, वमन, क्रिया, शांत, वीर्य वर्धकः च भवति।

तुलसी- एषातु कृष्णस्य प्रिया अपि अस्ति। अस्याः नाम अपि शातिप्रदायकम् अस्ति। औषधे तु अस्ति एव। शीतः, ज्वरः, कर्णपीडा, कफनाशकः च। भारतीय संस्कृतौ तुलसी पत्रद्वारा नैवेद्य निवेदनं भवति।

वट- महिलाः पत्युः, आयुः तथा सर्वविधकुशलता हेतु वट-सावित्री'' पूजनम् कुर्वन्ति। छायादार वृक्षेषु सर्वश्रेष्ठः अस्ति। अस्य दुग्धं ब्रह्मचर्यं रक्षति, फलं-पौष्टिकं भवति, वीर्यवर्धकः भवति, पौरूषं च वर्धयति।

बिल्वपत्रम्-(बेल) श्रीफलम् , अस्य पत्रद्वारा शिवस्य पूजनं भवति। अस्य फलं, पत्रं च शिवाय अत्यधिक प्रियम् अस्ति।

उदरपीडा, उदरे कीटादिनाशाय, कब्जनिरोधाय पत्राणां चूर्णं लाभदायकं भवति।

नीम- एतस्य वृक्षस्य सर्वं भागम् औषधे भवति। एतस्मिन् रक्तशोधनस्य विशिष्टः गुणः अस्ति।

पठितांशानां बुद्धिपरीक्षणम्

1. 'सत्यार्थप्रकाशः' कस्य धर्मस्य धर्मग्रन्थः अस्ति?
(क) सिखधर्मः ○ (ख) आर्यसमाजः ○ (ग) बौद्धधर्मः ○
2. चन्द्रगुप्तः-चाणक्यः, आरूणी-धौम्यः, सुदामा-
(क) परशुरामः ○ (ख) वसिष्ठः ○ (ग) सान्दीपनिः ○
3. श्रीकृष्णचन्द्रः कस्य वंशस्य आसीत् ?
(क) चन्द्रवंशः ○ (ख) यदुवंश ○ (ग) नन्दवंशः ○
4. भाग्यवान् इति कस्य उपनाम आसीत् ?
(क) चन्द्रशेखरः ○ (ख) भगतसिंहः ○ (ग) गोखले ○
5. सी० एफ० एण्डूज महोदयस्य उपाधिः-
(क) दीनबन्धुः ○ (ख) दीनानाथः ○ (ग) सत्यवादी ○
6. थलसेनायाः आदर्श वाक्यम् किम् ?
(क) नभः स्पृशं दीप्तम् ○ (ख) सेवा अस्माकं धर्मः ○ (ग) शं नो वरूणः ○
7. 'जननीजन्मभूमिश्च स्वर्गादपिगरीयसी' इति कः उक्तवान् ?
(क) लक्ष्मणः ○ (ख) विभीषणः ○ (ग) श्रीरामचन्द्रः ○
8. "प्रकाशीय विशिष्ट प्रभावस्य अन्वेषकः वैज्ञानिकः कः ?
(क) डॉ हरगोविन्द खुराना ○ (ख) चन्द्रशेखरः ○
(ग) सत्येन्द्रनाथ बोसः ○
9. "गणितक्षेत्रस्य' प्रथमः विषयः-
(क) अंकगणितम् ○ (ख) बीजगणितम् ○ (ग) रेखागणितम् ○
10. सम्पूर्णविश्वे शून्यस्य प्रथमः प्रयोगः अभवत्?
(क) अमेरिका ○ (ख) चीन ○ (ग) भारतम् ○
11. विटामिन बी (B) इत्यस्य अभावे कः रोगः भवति-
(क) चर्मरोगः ○ (ख) रतौंधी ○ (ग) द्वयमपि
12. पृथिव्याः उपग्रहः-
(क) सूर्यः ○ (ख) चन्द्रमा ○ (ग) बुधः ○
13. भारतीय सभ्यतायां कस्य पत्रेण नैवेद्य निवेदनं भवति-
(क) तुलसी ○ (ख) श्रीफलम् ○ (ग) कमलम् ○

अवलोकयन्तु, चिन्तयन्तु, स्वस्य स्थितिं परीक्षन्तु

11 उत्तराणि शुद्धानि -प्रथम पुरस्कारः-1100-00. प्रमाणपत्रम् , पदकम् च।
09 उत्तराणि शुद्धानि- द्वितीय पुरस्कारः-0800-00. प्रमाणपत्रम, पदकम् च।
06 उत्तराणि शुद्धानि- तृतीय पुरस्कारः-0500-00 प्रमाणपत्रम् , पदकम् च।
05 उत्तराणि शुद्धानि-सान्त्वना पुरस्कारः--..........प्रमाणपत्रम् , पदकम् च।

अहो ! का स्थितिः भवतां?

राष्ट्रिय पुरस्कारः

सरस्वती पुरस्कारः सम्मानम् - भारतीय भाषासु विशिष्ट-साहित्यकाराय प्रदीयते।

वाचस्पति पुरस्कारः - संस्कृत-क्षेत्रे उत्कृष्ट-योगदानय प्रदीयते।

संगीत नाटक एवं ललितकला अकादमीपुरस्कारः - ललितकला-संगीत-नाटक- (गायन-नृत्य-रंगमंच) आदि क्षेत्रेषु प्रदीयते।

भारतीय ज्ञानपीठ पुरस्कारः - भारतीय-संविधानान्तर्गतासु भाषासु सर्वोत्तम-लेखकाय प्रदीयते।

अन्तर्राष्ट्रिय पुरस्कारः

जवाहरलाल नेहरू अन्तर्राष्ट्रीय शांति पुरस्कारः -अन्तर्राष्ट्रीयसद्भावना, मैत्री , शान्तेः प्रचारकाय प्रदीयते

रेमन मैग्सेसे पुरस्कार5 - क्षेत्रम्-जनसेवा, सर्वकारीयसेवा, पत्रकारिता, रचनात्मक-जनसंचारः, सामुदायिक-नेतृत्वं तथा सद्भावना क्षेत्रे प्रदीयते।

नोबेल पुरस्कारः -विश्वस्य सर्वोच्च-प्रतिष्ठितः पुरस्कारः। भौतिकशास्त्र-रसायनशास्त्र-शारीरिक क्रिया-विज्ञान-चिकित्सा विज्ञाने, साहित्ये तथा विश्वशांति क्षेत्रे प्रदीयते।

विशिष्टः पुरस्काराः

भारतस्य सर्वोच्च-नागरिक-पुरस्कारः -भारतरत्नम्

पद्मपुरस्कारः द्वितीयः सर्वोच्च पुरस्कारः -पद्मविभूषणः

तृतीय सर्वोच्च पुरस्कारः -पद्मभूषणः

शौर्यपुरस्कारः

जीवनरक्षा पुरस्कारः -त्रिविधः

1. सर्वोत्तम-जीवनरक्षा पदकं
2. उत्तम जीवनरक्षा पदकं
3. जीवन रक्षा पदकं

-एते पुरस्काराः कस्यापि असहाय-असाधारण-परिस्थितौ साहाय्य कर्तृभ्यः दीयन्ते।

क्रीड़ा पुरस्कारः

अर्जुन पुरस्कारः - क्रीड़ाक्षेत्रे सर्वश्रेष्ठ-प्रदर्शनार्थं क्रीडकाय प्रदीयते ।

द्रोणाचार्य पुरस्कारः - क्रीड़ाक्षेत्रे सर्वश्रेष्ठप्रशिक्षकाय प्रदीयते ।

विज्ञानपुरस्कारः

भारतीय-विज्ञान-पुरस्कारः - विज्ञान व तकनीकि-क्षेत्रे उल्लेखनीय योगदान हेतु

फिल्मपुरस्कारः

दादा साहब फाल्के पुरस्कारः -फिल्म क्षेत्रे, भारतीय फिल्म चलचित्र उद्योगस्य संस्थापकः स्व0 दादा साहब फाल्के महोदयस्य स्मृतौ प्रदीयते।

ऑस्कर पुरस्कारः - फिल्म क्षेत्रे (विशिष्टः फिल्म पुरस्कारः)

विश्वे भारतम्

विश्वस्य सर्वाधिक बृहद् कृषि अनुसन्धान प्रणाली कस्य देशस्य अस्ति? -भारतम्

जनसंख्या दृष्ट्या विश्वे प्रथमः देशः -चीन-देशः

विश्वस्य बृहत्तमं मरुस्थलम् -सहारा

विश्वस्य बृहत्तमः बांधः -हीरा्‌ ्रुडः (महानदी) उडीसा, भारतम्

संयुक्तराष्ट्रसंघस्य कार्यालयः -न्यूयार्कः (अमरीका)

संयुक्त राष्ट्रसंघस्य अङ्गानि -6 (षड्) 1- महासभा 2-सुरक्षापरिषद् 3- आर्थिक तथा सामाजिक परिषद् 4- न्यासी परिषद् 5- अन्तर्राष्ट्रीय न्यायालयः 6- सचिवालयः

संयुक्त राष्ट्रसंघस्य स्थापना -24 अक्टूबर 1945

विश्वस्य महान् गणितज्ञः - श्री निवास रामानुजम् (भारतम्)

विश्वे परमाणु सिद्वान्तस्य अन्वेषकः -कणादः (भारतम्)

विश्वे दीर्घा नदी - नीलनदी,

बृहत्तमः द्वीपः -एशियाद्वीपः

बृहत्तमः सागरः - प्रशान्त महासागरः

बृहत्तमं पर्वतीयं शिखरम् - एवरेस्ट (हिमालये),

बृहत्तमः कुल्यः -स्वेज नहर।

विशालतमं महाकाव्यम् - महाभारतम्

प्राचीनतमं ज्ञानम् - ऋग्वेदः

विश्वे हिन्दु जनसंख्या - 13.5 %

विश्वे हिन्दी भाषीजनाः - 44 % (कोटिमध्ये)

सूर्योदयस्य देशः - जापानः

सूर्यास्तस्य देशः - ब्रिटेनः

कंगारूणां देशः - आस्ट्रेलिया

बृहत्तमं रेलस्थानकम् (प्लेटफार्म) - खड्गपुरम्

विदेशी-संस्कृतज्ञाः - संस्कृत विद्वांसः, विलियम, विल्सन, ब्लूमफील्ड, मेक्डोनेलः, विटिनरज, कीथः, विण्टर्निट्स्, सरचार्ल्स विल्कन इत्यादयः।

जयतु संस्कृतम् विजयतां भारतम्, विश्वगुरुतायाः गौरवाभूताः संस्कृत विश्वविद्यालयाः

* सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालयः, वाराणसी, उत्तरप्रदेशः
* कामेश्वर सिंह संस्कृत विश्वविद्यालयः, दरभंगा बिहारः
* शंकराचार्य संस्कृत विश्वविद्यालयः, कालडी, केरलः
* सदाशिवसंस्कृत विश्वविद्यालयः, पुरी, उड़ीसा
* राष्ट्रिय संस्कृत विद्यापीठम् (मानित विश्वविद्यालयः) तिरूपति, आन्ध्रप्रदेशः
* जगदगुरू संस्कृत विश्वविद्यालयःजयपुरम् , राजस्थानम्
* महर्षि वेद विश्वविद्यालयः जबलपुरम् , मध्यप्रदेशः
* लालबहादुर शास्त्री राष्ट्रिय संस्कृत विद्यापीठम् नवदेहली, नवदेहली
* राष्ट्रिय संस्कृत संस्थानम् नवदेहली, नवदेहली
* देव संस्कृति विश्वविद्यालय , हरिद्वार-उत्तरांचलम्
* श्री महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयः, काठमाण्डू, नेपाल

अन्य संस्थाः, समितयः, परिषदः, अकादम्यश्च

* चातुर्वेद-संस्कृतप्रचार-संस्थानम् वाराणसी, उत्तरप्रदेशः ।
* सार्वभौम संस्कृतप्रचार-संस्थानम् वाराणसी, उत्तरप्रदेशः ।
* विश्वसंस्कृत प्रतिष्ठानम् , रामनगरम्, उत्तरप्रदेशः ।
* संस्कृतभारती झण्डेवाला, नवदेहली।
* ज्योतिष विज्ञान समितिः, वाराणसी।
* उत्तर प्रदेश नागकूप शास्त्रार्थ समितिः, वाराणसी।
* देहली संस्कृत अकादमी, उत्तरप्रदेश संस्कृत-संस्थानम्, राजस्थान संस्कृत अकादमी, मध्यप्रदेश संस्कृत-अकादमी आदि शताधिकाः।

भारतीय-वैभवज्ञान परीक्षा - 2004

प्रश्नोत्तरी (वरिष्ठ-वर्गः)

पूर्णांक-100 (9 तः 12) समय- 1 होरा

1- कोणार्क मन्दिरम् कस्मिन् राज्ये अस्ति ?
(क) उत्तरप्रदेशः (ख) महाराष्ट्रम् (ग) उड़ीसा

2- कस्मिन् वंशे श्रीरामचन्द्रस्य जन्म अभवत् -
(क) सूर्यवंशः (ख) चन्द्रवंशः (ग) यदुवंशः

3- सिखधर्मस्य धर्मग्रन्थः अस्ति-
(क) गुरुवाणी (ख) गुरुग्रन्थ साहब (ग) गुरुचालिसा

4- 'मेघदूतम' इति खण्डकाव्यस्य लेखकः -
(क) महाकविकालिदासः (ख) भासः (ग) कविमाघः

5- भारतदेशस्य प्रथमः राष्ट्रपतिः कः ?
(क) सरदारवल्लभ भाईपटेलः (ख) डा0 राजेन्द्रप्रसादः (ग) डा0 जाकिरहुसैनः

6- संस्कृते कति लिङ्गानि भवन्ति?
(क) चत्वारि (4) (ख) त्रीणि (3) (ग) द्वे (2)

7- भारतीयजीवन परम्परायां कति आश्रमाः भवन्ति-
(क) त्रयः (ख) चत्वारः (ग) षोडश

8- संयुक्तराष्ट्रसंघस्य महासचिवः अस्ति-
(क) जार्ज डब्ल्यू बुशः (ख) कोफी अन्नासः (ग) विल क्लिंटनः

9- "डिस्कवरी ऑफ इण्डिया" इत्यस्य लेखकः-
(क) महात्मागान्धिः (ख) पं0 जवाहरलाल नेहरू (ग) मोतीलाल नेहरू

10- मासे कति दिनानि भविन्त?
(क) पञ्चत्रिंशत् (ख) षष्ठिः (ग) त्रिंशत् (30)

11- कति युगानि सन्ति-
(क) एकम् (1) (ख) त्रीणि (3) (ग) चत्वारि (4)

नोटः - अनेनप्रकारेण सामान्यज्ञानस्य 50 प्रश्नाः भवन्ति।

कनिष्ठ - वर्गः (5-8) 2004

1- कस्य उपाधिः (मर्यादापुरुषोत्तमः) -
(क) महात्मा गान्धिः (ख) श्रीरामचन्द्रः (ग) श्री कृष्णः

2- प्रसिद्धधं धारावाहिकं "शक्तिमान" इत्यस्य नायकः/ निर्देशकः-
(क) शक्तिमानः (ख) मुकेशखन्ना (ग) गंगाधरः

3- विश्वनाथ-मन्दिरम् कुत्र अस्ति?

(क) वाराणसी (ख) प्रयागः (ग) हरिद्वारम्

4- सूर्यस्य अति निकटः ग्रहः अस्ति-
(क) यमः (ख) बुधः (ग) भौमः

5- विटामिन 'ए' मिलति-
(क) निम्बुकम् (ख) दुग्धम् (ग) अन्नम्

6- भारस्य राष्ट्रीय-क्रीडा का अस्ति?
(क) कबड्डी (ख) यष्टिक्रीडा (ग) क्रिकेट

7- 'जय जवान जय किसान' कस्य उक्तिः अस्ति-
(क) पं० जवाहरलाल नेहरू (ख) लालबहादुरशास्त्री (ग) अटलबिहारी वाजपेयी

8- "बालदिवसः" कस्य महापुरुषस्य जन्मदिने भवति?
(क) पं० जवाहरलाल नेहरू (ख) मोतीलाल नेहरू (ग) स्वामीविवेकानन्दः

9- रक्षाबंधनम् कदा आचर्यते-
(क) श्रावणप्रतिपदा (ख) श्रावणपूर्णिमा (ग) श्रावण अष्टमी

10- सृष्टिकर्त्ता, पालनकर्त्ता. संहारकर्त्ता (त्रिमूर्तिः) देवाः सन्ति -
(क) ब्रहमा, विष्णु, महेशः (ख) शिव, दुर्गा, विष्णुः (ग) कृष्णः,रामः,वामनः ।

नोटः - अनेनप्रकारेण सामान्यज्ञानस्य 50 प्रश्नाः भवन्ति।

भारतीय-वैभवज्ञान परीक्षा-2003

प्रश्नोत्तरी (वरिष्ठवर्गः)

पूर्णांक-100 (9 तः 12) समय- 1 होरा

1- भारतस्य राष्ट्रगानम् अस्ति ।
(क) वन्देमातरम् (ख) सारे जहां से अच्छा (ग) जनगणमन ....

2- रामचरितमानसस्य लेखकः कः?
(क) महर्षिः बाल्मीकिः (ख) महाकविकालिदासः (ग) गोस्वामी तुलसीदासः

3- गङ्गायाः पर्यायवाची अस्ति-
(क) यमुना (ख) नर्मदा (ग) भागीरथी

4- संस्कृतव्याकरणस्य प्रणेता मुनिः-
(क) वेदव्यासः (ख) पाणिनिः (ग) शंकराचार्यः

5- ईसाई धर्मस्य प्रमुखः ग्रन्थः कः?
(क) बाइबिल (ख) धर्मसिन्धुः (ग) गीता

6- हिमआलयः अत्र कः सन्धिः अस्ति?
(क) गुणसन्धिः (ख) दीर्घसन्धिः (ग) वृद्धिसन्धिः

7- ऑस्करपुरस्कारः कस्मिन् क्षेत्रे प्रदीयते-
(क) क्रीडा (ख) अनुसन्धनाम् (ग) मनोरञ्जनम्

8- वेदानां संख्या कति?
(क) पञ्च (5) (ख) षट् (6) (ग) चत्वारः (4)

9- त्रि (3) इत्यस्य त्रिगुणितं किम् भवति?
(क) त्रीणिः (3) (ख) षट् (6) (ग) नव (9)

10- मासे कति सप्ताहाः भवन्ति?
(क) त्रयः (3) (ख) चत्वारः (4) (ग) पञ्च (5)

11- राजा दशरथस्य कति पुत्राः आसन्?
(क) एकः (1) (ख) चत्वारः (4) (ग) सप्त (7)

नोट- अनेन प्रकारेण (50) प्रश्नाः भवन्ति।

भारतीय-वैभवज्ञान परीक्षा-2003

पूर्णांक-100 कनिष्ठवर्गः (5 तः 8) समय- 1 होरा

1- शुद्धतमं रूपम् अस्ति-
(क) इस्कूलः (ख) अस्कूलः (ग) स्कूलः

2- रामस्य पितुः नाम किम् ?
(क) जनकः (ख) दशरथः (ग) परशुरामः

3- कपिलदेवः कया क्रीडया सम्बन्धः-
(क) पादकन्दुकः (ख) क्रिकेट (ग) हस्तकन्दुकः

4- महाभारतस्य युद्धम् -
(क) कौरवः-पाण्डवः (ख) राम-रावणः (ग) कंस-कृष्णः

5- भारत देशस्य राजधानी अस्ति-
(क) देहली (ख) अमेरिका (ग) लखनऊ

6- कस्मिन् देशे भूमिं (माँ) इति वदन्ति?
(क) नेपालः (ख) पाकिस्थानम् (ग) भारतम्

7- "सूर्य" शब्दस्य प्रर्यायवाची अस्ति-
(क) दिवाकरः (ख) शशिकान्तः (ग) निशाकरः

8- कति कालोः भवन्ति- (Tense)
(क) त्रयः (3) (ख) चत्वारः (4) (ग) पञ्च (5)

9- भारतस्य राष्ट्रीय ध्वजे तृतीयः वर्णः भवति-
(क) कपिसः (ख) हरितः (ग) श्वेतः

10- भारत देशस्य राष्ट्रीय-भाषा का ?
(क) संस्कृतम् (ख) हिन्दी (ग) उर्दू

11- "15 अगस्त" सम्बन्धः अस्ति-
(क) गणतन्त्रदिवसः (ख) स्वतन्त्रतादिवसः (ग) शिक्षक दिवसः

परीक्षा/स्पर्धा सम्बन्धी निर्देशः

1. **योग्यता-** कक्षा 6 से 12 तक। कनिष्ठवर्ग- 6,7,8 वरिष्ठवर्ग- 9,10,11,12
2. परीक्षा/स्पर्धा निर्धारित केन्द्र पर ही होगी।
3. केन्द्र सूचना, समय दिनांक आदि की जानकारी अपने विद्यालय से अथवा संस्थानम् से प्राप्त की जा सकती है।

शुल्क-आवेदन पत्र+पुस्तक+परीक्षा शुल्क-20/- रू. देय होंगे। जो अपने ही विद्यालय में निर्धारित शुल्क देकर प्राप्त कर सकेंगे।

प्रश्न-पुस्तक के अंत में संलग्न प्रश्नोत्तरी के अनुसार बहुविकल्पीय 50 प्रश्न होंगे। जिनका **पूर्णांक-** 100 एवं **समय-** 1 घंटा का होगा।

प्रश्नोत्तरी- संस्थानम् द्वारा प्रकाशित भारतीय वैभव ज्ञानमाला के आधार पर 30 प्रश्न, आपके विषयों से 7 प्रश्न, 3 प्रश्न समसामायिक एवं 10 प्रश्न अन्य सामान्य ज्ञान परक होंगे।

कनिष्ठवर्ग एवं **वरिष्ठवर्ग** हेतु अलग-अलग प्रश्नोत्तरी (प्रश्न-पत्र) होगी।

प्रश्नोत्तरी में प्रश्नों के दिये चार विकल्पों में सही उत्तर के सामने बने गोले को लेखनी से अच्छी तरह से रंगना होगा।

मूल्यांकन

संस्थानम् द्वारा गठित समिति ही प्रश्नोत्तरी का मूल्यांकन करेगी तथा समिति का निर्णय ही सर्वमान्य होगा। (उत्तीर्ण,अनुत्तीर्ण, पुरस्कार आदि)।

परिणाम

परीक्षा का परिणाम परीक्षा से दो सप्ताह बाद अपने विद्यालय पर ज्ञात कर सकेंगे।

प्रमाण-पत्र

60 प्रतिशत से ऊपर अंक पाने वाले समस्त प्रतिभागियों की उत्तीर्ण समझा जायेगा।

पुरस्कार

क- आयोजन स्तर पर सर्वश्रेष्ठ प्रतिभागी को विशिष्ट पुरस्कार (निर्धारित राशि व अन्य) प्रदान किया जायेगा।

ख- केन्द्र/विद्यालयस्तरीय उत्तीर्ण प्रतिभागियों में मेधाक्रम से (निश्चित संख्या में) प्रथम, द्वितीय, तृतीय एवं सांत्वना पुरस्कार प्रदान किया जायेगा।

ग- सहभागी विद्यालयों को विशिष्ट सम्मान से सम्मानित किया जायेगा।

***

अभिमतम्

1. संस्कृतस्य अध्ययनं विना कश्चन अपि उत्तमः भारतीयः, उत्तमः विद्वान् च भवितुं न शक्नोति।

-महात्मागान्धिः

2. संस्कृतम् कस्यापि वर्ग-विशेषस्य, जाति-विशेषस्य च भाषा नास्ति, संस्कृतं तु प्रत्येकस्य भारतीयस्य भाषा अस्ति।

-फखरूद्दीन अली अहमदः

3. सक्षम-निर्णायकानां सार्वभौमिकी मान्यता अस्ति। यत् संस्कृतभाषा मानव-मस्तिष्कद्वाराविकसितं सर्वोत्कृष्टं श्रीपूर्णं, सर्वप्रमुख, अतिसमृद्धम्, अतिविशालं च साहित्यक-साधनम् अस्ति।

-श्री अरविन्दः

4. कस्मिंचित् काले विश्वस्येका एव भाषा संस्कृतम् आसीत् । एषा ग्रीक, लेटिन् भाषा-अपेक्षया पूर्णा, समृद्धा च अस्ति ।

-प्रो0 बॉप

5. संस्कृतम् आधुनिक-यूरोपीय-भाषाणां जननी अस्ति।

-श्री ड्यूबोइ

6. ज्ञात-भाषाणां विकासे संस्कृतं सर्वोच्चशिखरे आसीनम् अस्ति।

-विलहेल्मवॉन हमबोल्ट

7. संस्कतम् विश्वस्य महानतमा भाषा अस्ति।

-म्याक्स म्यूलरः

8. संस्कृतसाहित्यं प्रति यूरोपस्य बौद्धिकं ऋणम् अत्यधिकम् अस्ति। आगामि-कालेषु इतोऽपि वृद्धि सम्भवति। वयं यूरोपीयाः स्वकीयां वर्णमालां पूर्णताम् आनेतुम् इदानीं यावत् बहु पृष्ठे स्मः ।

-प्रो0 मैक्डोनेल

9. ग्रीक अपेक्षया पूर्ण, लेटिन अपेक्षया अत्यधिकं व्यापकं तथा एतयोः अपेक्षया अत्यधिकं परिष्कृतम् अद्भुतम् च अस्ति । हिन्दू साहित्यस्य पूर्णभागैः सह परिचितः भवितुम् एकं जीवनं पर्याप्तं नास्ति ।

-सर विलियम जोन्स

10. "भारतम् मानवजातेः जन्मभूमिः अस्ति तथा संस्कृतम् यूरोपीय भाषाणां जननी, अतः भारत माँ विविधेषु अर्थेषु अस्माकं माता अस्ति ।

-विल ड्यूरॉ

* * *